

DOI: <https://doi.org/10.61491/yk.15.2023.8064>

ვიკტორ ნოზაძე და „ვეფხისტყაოსანი“

**Viktor Nozadze and „Vepkhistaosani“
(The Knight in the Panther Skin)“**

ლალი ურდულაშვილი

თბილისის სასწავლო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Lali Urdulashvili

Tbilisi Educational University
Georgia, Tbilisi

აბსტრაქტი

მე-20 საუკუნის ქართველ რუსთველოლოგთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია ემიგრანტ მეცნიერს ვიკტორ ნოზაძეს. სამშობლოდან გამგზავრების შემდეგ იგი სიცოცხლის ბოლომდე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ევროპაში. ვიკტორ ნოზაძე გარდაიცვალა საფრანგეთში, დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

მეცნიერის რუსთველოლოგიური „განკითხვანი“ ფასდაუდებელი მნიშვნელობისაა და დღემდე ინარჩუნებს აქტუალობას. დიდი ხნის განმავლობაში მკვლევრის ნაშრომები უცნობი იყო ქართველი საზოგადოებისათვის კონიუნქტურის გამო. მხოლოდ სპეციალისტთა ვიწრო წრეში იცნობდნენ მას, როგორც რუსთველის პოემის „მჩხრეკელს“. მიუხედავად იმისა, რომ უცხოეთში ვ. ნოზაძე მოკლებული იყო მისთვის საჭირო ლიტერატურას, მეგობართა დახმარებით ის მაინც თავდაუზოგავად მუშაობდა პოემის „თარგმანებაზე“.

მეცნიერმა შექმნა ენციკლოპედიური მნიშვნელობის მონოგრაფიები: ფერთამეტყველება, ბუნებისმეტყველება, მზისმეტყველება, ვარსკვლავთმეტყველება, ღმრთისმეტყველება, საზოგადოებათმეტყველება, მიჯნურთმეტყველება.

მკვლევარმა თავისი ფართო ერუდიციისა და ბუნებრივი ტალანტის წყალობით პოემის არაერთ ბუნდოვან ადგილს მოჰფინა ნათელი, მოგვცა მანამდე შეუსწავლელი სტროფების მისეული ინტერპრეტაცია.

ვ. ნოზაძემ თავისი შრომებით შექმნა სრულიად ახალი ეტაპი რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში.

საკვანძო სიტყვები: ვიკტორ ნოზაძის შემოქმედება, რუსთველოლოგიური ნაშრომები, „ვეფხისტყაოსანი“.

ABSTRACT

The emigrant scientist Viktor Nozadze holds a special place among Georgian rustvelologists of the 20th century. After leaving his homeland, he lived and worked in Europe until the end of his life. Viktor Nozadze passed away in France and is buried in the Georgian cemetery of Levili.

The scientific contributions of Viktor Nozadze are invaluable and remain relevant to this day. For a long time, his works were unknown to Georgian society due to economic circumstances. He was recognized only within a narrow circle of specialists as a scholar of Rustveli's poem. Despite facing difficulties in obtaining the necessary literature abroad, V. Nozadze tirelessly collaborated with friends on translating the poem.

The scientist authored encyclopedic monographs: on color speech, natural speech, solar speech, star speech, social speech, divine speech, and intimate speech. Thanks to his broad erudition and natural talent, he illuminated many obscure passages of the poem and provided his own interpretations of previously unstudied stanzas.

With his works, V. Nozadze opened a completely new chapter in rustvelological science.

Keywords: Viktor Nozadze's work, Rustvelological works, „The Knight in the Panther's Skin“.

ერის სულიერი ხატი ყველაზე უკეთ ეროვნულ ეპოსში საცნაურდება, ამიტომაც ცხოველმყოფელი ზემოქმედების უნარით აღბეჭდილი ნაწარმოები იქცევა ხოლმე ერის საუკეთესო თვისებათა გამომხატველ ემბლემად. სწორედ ასეთი სწორუპოვარი მნიშვნელობის მქონეა ქართველთათვის „ვეფხისტყაოსანი“. ბოროტების დათრგუნვის, სიკეთის გამარჯვებისა და დამკვიდრების იდეა უძველესი დროიდან მოდის. ამ მარადიულ იდეას ახალი, უფრო კონკრეტულ-ადამიანური შუქი შესძინა ქრისტიანულმა მსოფლმხედველობამ. ქრისტიანობამ სცადა პიროვნების შინაგან არსს ჩაღრმავებოდა, მის სულში ჩაეხედა, იქ აღმოეჩინა ბოროტსა და კეთილს შორის გაშლილი ბრძოლის ველი. საკუთარ სულში „ველად გაჭრა“ პირადი მეს შესაცნობად და დასამკვიდრებლად არის იმ დიდი ნათლის გამოვლენა, რომელიც უცილობლად ბნელის გვერდით აღიქმება. საკითხის ამგვარი შემოზრუნება უღრმეს ქრისტიანულ მსოფლგაგებას ეფუძნება. ნესტანის საპოვნელად მიმავალი ავთანდილი საკუთარი თავისა და შესამღებლობების რეალიზებისა და არდაკარგული სატრფოს მოსაპოვებლადაც მიემართება. ეს არის ის დიდი მისტერია, რომლის მეშვეობითაც ადამიანი ყოველგვარ ტანჯვაზე, გვემაზე ამაღლებით ეზიარება სულიერების უდიდეს მშვენიერებას და ღვთის ნებითა და ადამიანური ძალისხმევით ამქვეყნიურ ბედნიერებას მიაღწევს.

„ვეფხისტყაოსნის“ მეცნიერულ შესწავლას ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში სათავე დაუდო ვახტანგ მეექვსემ და მას შემდეგ დღემდე გრძელდება პოემის კვლევა. გამოჩენილ რუსთველოლოგთა პლეადას ამშვენებს ემიგრანტი მეცნიერი ვიკტორ ნოზაძე. მან თავისი სიცოცხლის სამ ათეულ წელზე მეტი მიუძღვნა „ვეფხისტყაოსნის“ მეცნიერულ „ჩხრეკას“, როგორც თავად ამბობდა და შექმნა ენციკლოპედიური მნიშვნელობის „განკითხვანი“.

ესენია:

1. ვეფხისტყაოსნის ფერთამეტყველება
2. ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველება
3. ვეფხისტყაოსნის ბუნებისმეტყველება
4. ვეფხისტყაოსნის მზისმეტყველება
5. ვეფხისტყაოსნის საზოგადოებამეტყველება
6. ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება
7. ვეფხისტყაოსნის მიჯნურთმეტყველება.

როგორც მეცნიერის ძმა, გიორგი ნოზაძე მიუთითებს, ვიკტორმა ნახევრად დამუშავებული სახით დატოვა შემდეგი შრომები: გონებამეტყველება, სულთმეტყველება, მჭევრმეტყველება, ფსიქოლოგიის მეტყველება, ნებამეტყველება, ტანთმეტყველება, გულთამეტყველება.

საინტერესოა ვიკტორ ნოზაძის ცხოვრების გზა და სამოღვაწეო ასპარეზი. მეცნიერი დაიბადა საჩხერის რაიონის სოფელ წირქვალში 1893 წლის 17 სექტემბერს. დაწყებითი განათლების მიღების შემდეგ სწავლობდა ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში, რომელსაც განაგებდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე იოსებ ოცხელი. გიმნაზიის წარჩინებულ მოსწავლეთა შორის ვიკტორი უსაჩინოესი იყო. სასწავლებლის ოქროს მედლით დამთავრების შემდეგ ვ. ნოზაძემ სწავლა განაგრძო მოსკოვის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე. 1919 წელს, მთავრობის გადაწყვეტილებით, ვ. ნოზაძე სხვა ახალგაზრდებთან ერთად ცოდნის გასაღრმავებლად და კვალიფიციური განათლების მისაღებად ევროპაში გაემგზავრა. 1921 წელს მან დააარსა ჟურნალი „კავკასიონი“, რომელსაც თავადვე რედაქტორობდა. სხვადასხვა დროს გამოსცემდა ჟურნალ-გაზეთებს შემდეგი სახელწოდებით: „მამული“, „ქართლოსი“, „თეთრი გიორგი“, „საქართველო“. 1961 წლიდან იგი სამუდამოდ დამკვიდრდა პარიზის ახლოს მდებარე სოფელ ლევილში, სადაც თავისი სიცოცხლის ბოლო წლები გაატარა. 1975 წლის 24 აპრილს ის გარდაიცვალა, დაკრძალულია ლევილის ქართულ სასაფლაოზე.

ვიკტორ ნოზაძემ თავისი გული და გონება, განათლება საქართველოზე ზრუნვას შეაღია. ის დაუცხრომლად იღვწოდა ქართული კულტურისა და მეცნიერების გამდიდრებისათვის. კიტა ჩხენკელის გარდაცვალების შემდეგ ვ. ნოზაძე აქტიურად ეხმარებოდა შვეიცარიელ ქართველოლოგებს ქართულ-გერმანული ლექსიკონის შედგენაში.

როგორც სათანადო მასალის შესწავლის საფუძველზე ირკვევა, ვ. ნოზაძეს პოემის მეცნიერული კვლევა სრულიად შემთხვევით დაუწყო. თავდაპირველად მისთვის თარგმანისა და დედნის შედარება

თავშესაქცევი ვარჯიში იყო, მაგრამ სულ მალე ეს გონიერი გართობა სერიოზულ მეცნიერულ ინტერესში გადაიზარდა. გასათვალისწინებელია ის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობა, რომელშიც ვ. ნოზაძე ემიგრაციაში იმყოფებოდა. იგი მოკლებული იყო საქართველოში გამოცემულ საჭირო ლიტერატურას, თუმცა სამშობლოში მყოფი მეგობრები ყოველმხრივ ცდილობდნენ მის დახმარებას. მკვლევარი თავდაუზოგავად მუშაობდა რუსთველის გენიალური პოემის „თარგმანებაზე“. როგორც თავად აღნიშნავს, „ვეფხისტყაოსანი“ იყო მისი სულის უზენაესი გამოხატულება, ღვთაებრივი სიბრძნე და ნათელი. ასე იშვა ჭეშმარიტად დიდი მეცნიერული აღლოთი, ხალასი ნიჭიერებითა და საქმის ღრმა ცოდნით გაჯერებული ენციკლოპედიური მნიშვნელობის რუსთველოლოგიური ნაშრომები.

მოკლედ მიმოვიხილავთ იმ სიახლეებს, რომლებიც მეცნიერმა პოემის მხატვრული მზის კონტექსტში კვლევისას წარმოაჩინა.

ზოგადად, უნდა ითქვას, რომ მზის პრობლემა პოემაში რუსთველოლოგიური კვლევის არაერთ საკვანძო საკითხს მოიცავს. ვიდრე უშუალოდ პოემის მზის პრობლემის კვლევას შეეხებოდეს, ვ. ნოზაძე თავის მონოგრაფიაში ვრცლად და დაწვრილებით მიმოიხილავს მზის სახეს მსოფლიოს უძველეს ხალხთა წარმოდგენებში. მეცნიერი ადგენს პაგანური ქართული სამყაროს მიმართებას მზესთან, როგორც ციურ მნათობთან და ასტრალურ ღვთაებასთან. ვ. ნოზაძე ხაზგასმით მიუთითებს, რომ ქართულ აზროვნებასა და მწერლობაში ქრისტიანობამ, წარმართობისაგან განსხვავებით, სხვაგვარი მსოფლგაგება და შეხედულებანი დაამკვიდრა. მითოსურმა სახეებმა ერთგვარი მეტამორფოზა განიცადა, მათ სპეციფიკური ესთეტიკური ღირებულება მიენიჭა. ქრისტიანობის დამკვიდრებასთან ერთად, მზემაც შინაარსობრივი სახეცვლილება შეიძინა. ქრისტიანობამ ის ღვთაების ხატად აღიარა, თუმცა არც მისი, როგორც მნათობის, ასტრალური გაგება წარუხოცია. ქართული ქრისტიანული აზროვნება და მწერლობა მზისა და ნათლის ესთეტიკას დაეფუძნა. სათანადო კვლევის შედეგად ვ. ნოზაძე პოემის მზის სამგვარ ფუნქციაზე მიუთითებს:

1. ასტრონომიულ-ასტროლოგიური მნიშვნელობა;
2. მხატვრულ-ესთეტიკური ფუნქცია;
3. ღვთაებრივი ასპექტი.

გამოვეფთ ვ. ნოზაძის მიერ ინტერპრეტირებულ რამდენიმე ტაეპს პოემის მზესთან მიმართებით.

ერთი მათგანია ის ეპიზოდი, როცა ავთანდილი ტარიელთან ბრუნდება შეთანხმების კვალად:

„მოწურვილ იყო ზაფხული, ქვეყნით ამოსვლა მწვანისა,
ვარდის ფურცლობის ნიშანი, დრო მათის პაემანისა,
ეტლის ცვალება მზისაგან, შეჯდომა სარატანისა“.

ვ. ნოზაძის განმარტებით, ზაფხულის მოწურვილობა ნიშნავს ზაფხულის დასასრულს. ეს არის პერიოდი 23 აგვისტოდან 21 სექტემბრამდე. ამ ზოდიაქოს ეწოდება ქალწული ანუ საროს ტანი, რომელიც ზუსტად

ესადაგება ზაფხულის მოწურვილობის ჟამსო. აღნიშნულ კომენტართან დაკავშირებით გვინდა შევნიშნოთ, რომ მეცნიერს მხედველობიდან გამორჩა რამდენიმე მომენტი. ჯერ ერთი, „მწვანე“ არ ნიშნავს თივას, გამხმარ ბალახს, არამედ ლორთქოს, ახლად ამოსულს. მეორეც, ავთანდილს პაემანზე არ დაუგვიანია. იგი შეჰპირდა ტარიელს ზაფხულის მოსვლამდე, ანუ გაზაფხულის მიწურულს მოვალე და დანაპირები კიდეც შეასრულა. ავთანდილმა რომ ზღვა გადმოლახა და ხმელეთზე გადმოვიდა, პაემანის დრო უკვე დამდგარიყო. იდგა მაისი. ავთანდილი ვარდებს ისე კოცნიდა, როგორც თინათინის ლაწვებსო. შევნიშნავთ, რომ მეცნიერი ამ შემთხვევაში არ ითვალისწინებს სიტყვა „მოწურვილის“ შინაარსს. მოწურვილი ნიშნავს მოახლოებულს, კარზე მომდგარს, ხოლო მიწურული – უკვე გასულს, ყოფილს. სტროფის შინაარსი ასე უნდა აიხსნას: კარს იყო მომდგარი ზაფხული, დრო, როცა მიწა ბალახით იფარებოდა. ავთანდილი დროულად მივიდა პაემანზე ზაფხულის მოწურვილობის, ანუ მოახლოების დროს, ვარდობის თვეში.

ვ. ნოზაძის მეცნიერულ ყურადღებას იპყრობს რუსთველის პოემის შემდეგი ტაეპები:

„ცუდი არის დამზრალისა გასართობად წყლისა ბერვა,

ცუდი არის სიყვარული, ქვეით კოცნა, მზისა წვერვა“.

ვ. ნოზაძის აზრით, აქ იგულისხმება საყოველთაოდ გავრცელებული ტრადიცია – მზის თაყვანების ნიშნად ხელზე ამბორი (ადორაციო), მაგრამ კოცნის ეს რიტუალი ეკუთვნის არა ჩამავალ, არამედ ამომავალ, ამოწვერილ მზეს. მკვლევრის დასკვნით, „ქვეით კოცნა“ გაგებულ უნდა იქნეს როგორც მიწაზე მდგომის კოცნა იმ დროს, როცა მზე მწვერვალზე იმყოფება.

ვფიქრობთ, ტაეპი მზის წვერვას ამოწვერვის აზრით კი არ აშინაარსებს, არამედ ჩაწვერვის მნიშვნელობას ანიჭებს. თუ გავითვალისწინებთ წინა ტაეპის აზრს, მივიღებთ ასეთ შინაარსს: დამზრალი და გაყინული წყლის გასათბობად სულის ბერვა არ ივარგებს, იგი უფრო მეტად გაცივდება. ასევე ცუდია იმგვარი სიყვარული, როცა მზის ჩასვლისას ხელზე კოცნას ვმართავთ, რადგან ეს წესი სრულდება დილით, მზის ამოსვლისას. სტროფის შინაარსობრივი კონსტრუქცია ასეთია: როგორც გაყინულ წყალს გასათბობად სულის ბერვას არავინ დაუწყებს, ასევე მზის ჩასვლისას ხელზე კოცნას არავინ დაიწყებს.

ვ. ნოზაძე გულდასმით აანალიზებს ავთანდილის გალობაში რუსთველის მიერ მზის პირველ ადგილზე დასახელების ფაქტს მეოთხის ნაცვლად. ის ასკვნის, რომ გალობა შესრულებულია ასტრალური თეოლოგიის ყველა წესის დაცვით. მას ამოსავლად უდევს ის თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც მზე არის მნათობთა შორის უპირველესად აღიარებული. წინამორბედ მეცნიერებთან შედარებით უკეთესი და უფრო ზუსტი იმიტომ გამოვიდა ვ. ნოზაძის თვალსაზრისი, რომ აღნიშნული მასალისასახსნელად მან მოიმარჯვა ერთობსაჭირო ტერმინი – „ასტრალური თეოლოგია“. ასტრალური თეოლოგიის შუქზე საკვლევი ტაეპებისა და სიტყვა-თქმების არსი ნათელი და მწყობრი ხდება და ეჭვისათვის ადგილი აღარ რჩება.

მეცნიერის ყურადღებას იპყრობს შემდეგი ტაეპები:

„მომცნეს ფრთენი და ავფრინდე, მივხვდე მას ჩემსა ნდომასა, დღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასა“.

ვ. ნოზაძე ამ შემთხვევაში ზუსტად არ მიუთითებს, თუ რომელი რელიგიურ-ფილოსოფიური სკოლის დებულებაა სიკვდილის შემდეგ სულის მზეზე აფრენის რწმენა, მხოლოდ, მისი ფიქრით, ეს რწმენა სავსებით ეთანადება და მთლიანად ეფუძნება ასტროლოგიურ-თეოლოგიურ წარმოდგენებს. ჩვენი მხრივ კი შევნიშნავთ, რომ არა მარტო მეფეთა და უფლისწულთა, ანუ ღვთივცხებულთა, სული მიფრინავს მზეზე, არამედ უბრალო ადამიანთა სულებიც, თუ ისინი მეფეებისათვის დაეცნენ: „ვინცა მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცას რზიან“, – ამბობს ტარიელი. უეჭველია, რომ ზეცა და მზე ამ შემთხვევაში ერთმანეთს გულისხმობს.

ვ. ნოზაძის მეცნიერულ ინტერესს იწვევს ტარიელისადმი მიმართული ნესტანის სიტყვები: „მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რათგან შენ ხარ მისი წილი“.

ადგენს რა სიტყვა „წილის“ მნიშვნელობას, ვ. ნოზაძე კატეგორიულად დაასკვნის, რომ კონკრეტულ პასაჟში რუსთველის ხედვა ეფუძნება ასტროლოგიურ მსოფლგაგებას და მას არაფერი აქვს საერთო არც სუფისტურ მსოფლხედვასა და არც მანიქეიზმთან.

„ვეფხისტყაოსანში“ მზის ასტროლოგიურ-ასტრონომიული ფუნქცია მკაფიოდ არის წარმოდგენილი ვ. ნოზაძის „მზისმეტყველებაში“. აღნიშნული თვალსაზრისით, ვ. ნოზაძის მეცნიერული წინსვლა იმანაც შეაპირობა, რომ მან ასტრალური თეოლოგიის საფუძველზე პოემის ზოგი მანამდე ბუნდოვანი ადგილი „განანათლა“, ხოლო ზოგი მცდარი წარმოდგენა დაძლია.

ვ. ნოზაძის, როგორც მეცნიერის, დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს იმის მიგნებაც, რომ მზე პოემაში უმაღლესი არისტოკრატიული წრის ეთიკური ნორმების გამომხატველიცაა. პოემის პერსონაჟები ერთმანეთს სახელით კი არ მიმართავენ, არამედ ესთეტიკურად: ლომო, მზეო.

განუსაზღვრელია ვ. ნოზაძის მეცნიერული დამსახურება რუსთველოლოგიის განვითარებაში. მან შექმნა ახალი ეტაპი ამ მიმართულებით.

გამოყენებული ლიტერატურა

ნოზაძე 2006: ნოზაძე ვ., ვეფხისტყაოსანის მზისმეტყველება, ტ. III. თბილისი, 2006.

რუსთაველი 2022: რუსთაველი შ., ვეფხისტყაოსანი. თბილისი, 2022.

შარაძე 1991: შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, ტ. I. თბილისი, 1991.

ხინთიბიძე 1993: ხინთიბიძე ე., შუასაუკუნეობრივი და რენესანსული „ვეფხისტყაოსანში“. თბილისი, 1993.